

Latvijas ķīmisko vielu pārvaldības struktūra

*Arnis Ludboržs,
Ķīmisko vielu nodaļas vadītājs
Latvijas Vides, ģeoloģijas un meteoroloģijas aģentūra*

Pašlaik spēkā esošais LR Ķīmisko vielu un ķīmisko produktu likums tika pieņemts 1998. gada 1. aprīlī, un tas stājās spēkā 1999. gada 1. janvārī. Tieši šī likuma redakcija iezīmēja “mūslaiku” ķīmisko vielu pārvaldības sistēmas ierises. Likuma pirmā redakcija tika veidota ar skatu ES virzienā. Tajā vispārīgā veidā parādījās ES ķīmisko vielu pārvaldības pamatelementi:

- tradicionālais valsts pārvaldes iestāžu atbildības modelis,
- vispārīga prasība pēc ķīmisko vielu un ķīmisko produktu klasificēšanas, marķēšanas un iepakšanas kārtības,
- drošības datu lapu nepieciešamība,
- iezīmētas atšķirības starp jaunām un esošām ķīmiskajām vielām, pirmajām nosakot prasību pēc īpašas pieteikšanas kārtības.

Tomēr šis likums ietver arī kādu būtisku atšķirību no ES vispār valdošajiem uzskatiem, izņemot Skandināvijas valstis. Respektīvi, likumā bija (un ir) prasība pēc ķīmisko vielu un ķīmisko produktu reģistra un informatīvās sistēmas izveides. Gadu gaitā ķīmisko vielu un ķīmisko produktu reģistrs ticis pārdēvēts par ķīmisko vielu un ķīmisko produktu datu bāzi, nemainot šī jēdziena būtību.

Attiecībā uz institucionālo kompetenču sadalījumu jāteic, ka strikti tika nodalīta atbildība starp resoriem (ministrijām) un līdz ar to arī starp kontrolējošajām institūcijām. Taču t.s. kompetentās institūcijas, ko paredzēja gandrīz visas ES ķīmisko vielu pārvaldības direktīvas un regulas, likumā vēl nebija nozīmētas. Jaunākajā likuma redakcijās tas tika precizēts un attiecīgi saskaņots ar ES prasībām.

2000. gadā Latvijas Vides datu centrā (tagad – Latvijas Vides, ģeoloģijas un meteoroloģijas aģentūra (LVĢMA)) tika nodibināta Ķīmisko vielu uzraudzības nodaļa (tagad – LVĢMA Ķīmisko vielu nodaļa). Ap to pašu laiku tika uzsākts darbs pie vairāku Ministru kabineta noteikumu projektu izstrādes, pēc kuriem tika noteikta prasība Ķīmisko vielu un ķīmisko produktu likumā, kuras pārņemtu ES ķīmisko vielu pārvaldības tiesību aktus. Sākās darbs arī pie ķīmisko vielu un ķīmisko produktu datu bāzes jeb reģistra izstrādes, tapa pirmais bīstamo ķīmisko vielu saraksta tulkojums latviešu valodā.

Līdz ar jaunās ES ķīmisko vielu pārvaldības politiku REACH (ES Parlamenta un Padomes regula (EK) Nr. 1907/2006) radās nepieciešamība attiecīgi modificēt arī Ķīmisko vielu un ķīmisko produktu likumu. Tādēļ turpmāk tekstā tiks iztirzāts pašreizējo ķīmisko vielu pārvaldībā iesaistīto institūciju atbildību sadalījums, ņemot vērā jaunāko Ķīmisko vielu un ķīmisko produktu likuma redakciju (grozījumi MK akceptēti 03.07.2007; iesniegts LR Saeimā 06.07.2007; Saeimas Prezidijs nodevis izskatīšanai komisijām 23.07.2007, akceptēti 2. lasījumā 11.10.2007.).

Latvijas Vides, ģeoloģijas un meteoroloģijas aģentūra (LVĢMA). Ķīmisko vielu un ķīmisko produktu likuma 4. panta trešajā daļā ir noteikts, ka LVĢMA "...izdod ar ķīmisko vielu vai ķīmisko produktu, arī biocīdu, reģistrāciju, pagaidu reģistrāciju vai atļauju izsniegšanu saistītus administratīvos aktus." Šīs funkcijas konkretizētas virknē sekundāro tiesību aktu – Ministru kabineta noteikumos. Saeimā iesniegtie grozījumi Ķīmisko vielu un ķīmisko produktu likumā paredz papildināt šo tekstu:

“Latvijas Vides, ģeoloģijas un meteoroloģijas aģentūra:

1) ir kompetentā iestāde, kas darbojas saskaņā ar Regulas 1907/2006 121. pantu un nodrošina Regulas 1907/2006 123. pantā un 124. panta pirmajā daļā noteikto prasību izpildi;

2) izveido palīdzības dienestu saskaņā ar Regulas 1907/2006 124.panta otro daļu;

3) sadarbībā ar valsts aģentūru "Sabiedrības veselības aģentūra" izvērtē ķīmisko vielu risku.”

Īsumā rezumējot, LR tiesību aktos ir noteikts, ka LVĢMA pilda kompetentās iestādes funkcijas šādu ES ķīmisko vielu pārvaldības tiesību aktu izpratnē:

- bīstamo ķīmisko vielu direktīva 67/548/EEK attiecībā uz jaunu ķīmisko vielu pieteikšanu un bīstamo ķīmisko vielu saraksta uzturēšanu,
- esošo ķīmisko vielu regula (EEK) 793/93,
- biocīdu direktīva 98/8/EK,
- REACH regula (EK) 1907/2006,
- eksporta-importa regula (EK) 304/2003 (nacionālās nozīmētās iestādes funkcijas tiek dalītas ar Valsts augu aizsardzības dienestu, kurš atbild par pesticīdiem, LVĢMA kompetencē atstājot rūpnieciskās ķīmiskās vielas – terminoloģija, kāda tiek lietota Roterdamas konvencijā un šajā regulā).

Atsevišķas, mazāk svarīgas funkcijas, LVĢMA uzticēts pildīt saistībā ar ozona slāni noārdošo vielu regulas (EK) 2037/2000, detergentu regulas (EK) 648/2004 un noturīgo organisko piesārņotāju regulas (EK) 850/2004 ieviešanu.

Papildus šīm funkcijām, LVĢMA ar Ministru kabineta noteikumiem Nr. 466 (22.10.2002) uzticēts uzturēt ķīmisko vielu un ķīmisko produktu datu bāzi, kuras esamība ir raksturīga tikai Skandināvijas un Baltijas valstīm. LVĢMA Ķīmisko vielu nodaļas vadītāja amats reizē ir arī Starpvaldību ķīmiskās drošības foruma (IFCS) nacionālais koordinators jeb nacionālais fokālais punkts.

Sabiedrības veselības aģentūra (SVA). Ķīmisko vielu un ķīmisko produktu likuma 4. panta pirmā daļa nosaka, ka SVA "...izsniedz licences dezinfekcijas, dezinsekcijas un deratizācijas pakalpojumu sniegšanai”. Jaunākais likuma grozījumu projekts paredz šos vārdus izslēgt.

SVA ir iesaistīta ķīmisko vielu riska novērtējuma veikšanā jaunajām ķīmiskajām vielām (direktīva 67/548/EEK), kā to paredz Ministru kabineta noteikumu Nr. 340 (06.08.2002) 32., 33., 49. un 61. punkts, kā arī veic biocīdu un to aktīvo vielu riska novērtējumu (direktīva 98/8/EK), kā to paredz Ministru kabineta noteikumu Nr. 184 (15.04.2003) 32.-34., 47., 59. un 81. punkts.

Veselības inspekcija (VI). VI izveidota 2007. gada 1. oktobrī, reorganizējot Valsts sanitāro inspekciju (VSI), Valsts farmācijas inspekciju (VFI) un Medicīniskās aprūpes un darbspējas ekspertīzes kvalitātes kontroles inspekciju (MADEKKI). VI veic ķīmisko vielu un ķīmisko produktu, t.sk., biociādu, tirgus uzraudzības funkciju, inspicējot kā vairumtirdzniecības un mazumtirdzniecības uzņēmumus, tā arī šo produktu importētājus. Līdz šim šī funkcija ietilpa VSI kompetencē.

Valsts vides dienests (VVD). VVD cita starpā kontrolē normatīvos aktus par dabas resursu iegūvi un izmantošanu, dabas aizsardzību, piesārņojošo vielu emisiju vidē, bīstamo un sadzīves atkritumu apsaimniekošanu, izlietotā iepakojuma apsaimniekošanu, kā arī darbību ar ķīmiskajām vielām un ķīmiskajiem produktiem noteikto prasību ievērošanu. Lai arī likums un VVD Nolikums attiecībā uz šo funkciju izsakās salīdzinoši skopi, VVD kompetencē ietilpst vides aspektu ievērošanas pārbaudes uzņēmumos, kuri ražo, lieto vai importē ķīmiskās vielas un ķīmiskos produktus, t.sk., biociādus.

Valsts darba inspekcija (VDI). VDI kontrolē ķīmisko vielu, ķīmisko produktu un biociādu lietošanu darba vidē. Šī funkcija ir plaša un sniedzas pāri tam jēdzienam, ko parasti saprot ar vārdiem “ķīmisko vielu pārvaldības normatīvo aktu prasību īstenošana” (angļu val. – *enforcement*). Tomēr daļēji tā skar arī šo jomu, piemēram, drošības datu lapu esamība darba vietās un to pieejamība, ķīmisko vielu marķējuma esamība u.tml. Savukārt, ķīmisko aģentu koncentrācija darba vides gaisā jau pārsniedz šīs grāmatas lasītāju intereses sfēru.

Patērētāju tiesību aizsardzības centrs (PTAC). PTAC, atbilstoši Ķīmisko vielu un ķīmisko produktu likuma grozījumiem, kontrolē ķīmiskās vielas tirdzniecībā esošajos izstrādājumos atbilstoši REACH regulai (EK) 1907/2006. Ķīmisko vielu kontrole tirdzniecībā esošajos izstrādājumos ir pilnīgi jauna prasība, ko ievieš REACH regula. Tā kā tā attiecas gan uz ķīmiskajām vielām kā tādām, gan ķīmiskajām vielām ķīmiskajos produktos, gan arī ķīmiskajām vielām izstrādājumos, tad bija jānosaka institūcija, kurai būtu pieredze izstrādājumu kontrolē vispār. Kaut arī atsevišķi izstrādājumi jau iepriekš tika minēti ES aizliegumu un ierobežojumu direktīvā 76/769/EEK.

Ķīmisko vielu un ķīmisko produktu likuma jaunākie grozījumi min vēl divas institūcijas – Valsts būvinspekciju, kuru amatpersonām, atbilstoši savai kompetencei, jāpārbauda būvizstrādājumu atbilstību normatīvajos aktos noteiktajām prasībām ražotnēs un būvlaukumos un kopīgi ar PTAC amatpersonām jāpārbauda tirgū piedāvājamo būvizstrādājumu atbilstības deklarācijas, un Valsts proves inspekcija, kam tirdzniecībā jākontrolē dārgmetāli un dārgakmeņi – lai arī to darbības sfērā ietilpst atsevišķu aizliegumu un ierobežojumu izpildes kontrole, kopumā ņemot, šo institūciju loma ķīmisko vielu pārvaldībā ir neliela.

Sekmīgas starpinstitucionālās sadarbības vecināšanai ar Vides ministrijas rīkojumu Nr. 95 (25.03.2004) tika izveidota un vēlāk ar vides ministra rīkojumu Nr. 357 (10.07.2006) tika nostiprināta ķīmiskās drošības darba grupa, kuras sastāvā ir pārstāvji no Vides ministrijas, Veselības ministrijas, Labklājības ministrijas, Ekonomikas ministrijas, Satiksmes ministrijas, LVGMA, SVA, VI, VVD, VDI, Latvijas Ķīmijas un farmācijas uzņēmēju asociācijas (LAĶĪFA), Baltijas Vides foruma (BEF) un atsevišķu ārpus asociācijām esošu uzņēmumu pārstāvji. Ķīmiskās drošības darba grupa ir sevi pierādījusi kā sekmīgs forums, diskutējot par tādiem jautājumiem, kas skar vairākas institūcijas. Darba grupas kompetencē ietilpst arī Stratēģiskas pieejas ķīmisko vielu pārvaldībā (SAICM) ieviešanas procesa koordinēšana u.c. jautājumi attiecībā uz Latvijas starptautisko saistību izpildi.

Latvijā ķīmisko vielu pārvaldībai ir radīts tāds ķīmisko vielu pārvaldības modelis, kura centrā atrodas LVĢMA, kas ir kompetentā iestāde vairāku ES ķīmisko vielu pārvaldības normatīvo aktu izpildei, kas arī uztur ķīmisko vielu un ķīmisko produktu datu bāzi, kur rodama informācija par visām Latvijā saražotajām vai ievestajām ķīmiskajām vielām un ķīmiskajiem produktiem, t.sk., no citām ES dalībvalstīm, ja to apjoms gada laikā vienam ražotājam/ievedējam ir 100 kg vai vairāk, bet ļoti toksisku, toksisku, 1. un 2. kategorijas kancerogēnu, mutagēnu vai reproduktīvajai sistēmai toksisku ķīmisko vielu un ķīmisko produktu gadījumā – 10 kg vai vairāk. Tomēr jaunā ES ķīmisko vielu pārvaldības politika REACH prasa aktīvu un saliedētu gan valsts, gan nevalstiskā sektora sadarbību, lai sasniegtu šīs politikas augstos mērķus.